

İSLAM HUKUKUNA UYGUN KOOPERATİF SİGORTACILIĞI MODELİ

Cooperative Insurance Model According to Islamic Law

AYTAÇ AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam
Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
Asst. Prof., Assistant Professor, Ankara Yıldırım
Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies,
Department of Islamic Law, Ankara, Turkey

ofisaytac@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-9016-5711

YUSUF ÜSTÜN

Ticaret Başmüfettişi, Cumhurbaşkanlığı Devlet
Bilgi ve Koordinasyon Merkezi Ticaret Bakanlığı
Temsilcisi, Ankara, Türkiye
Chief Commercial Inspector, Representative
of the Presidential State Information and
Coordination Center, Ministry of Commerce,
Ankara, Turkey

y.ustun@gtb.gov.tr
orcid.org/0000-0001-6720-0590

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 28 Nisan 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 04 Temmuz 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.929501>

ATIF/CITE AS:

Aytıç, Aydın – Üstün, Yusuf “İslam Hukukuna Uygun Kooperatif Sigortacılığı Modeli”, Hitit İlahiyat
Dergisi,
(Aralık/December 2021) 20/3

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Cooperative Insurance Model According to Islamic Law

Abstract

The cooperatives are a type of company that works by using the means of “mutual assistance, social solidarity and guarantee between its partners” and has a widespread practice area in our country and in the world. The practice of cooperatives in our country has a long history starting from the Ottoman period. Cooperatives are essentially regulated today, Law No. 1163.

Cooperatives are also born out of the need for social solidarity like insurance companies, but differ from them in many ways. The fact that insurance companies are profit-oriented and that the collected funds belong entirely to the company, regardless of whether the provided risk has materialized or not in conventional insurance, brings up the search for a more equitable solution for those who need insurance. In this context, the cooperative insurance business in accordance with the principles of Islamic law stands out as a suitable model.

Independent academic studies examining the legal nature of the cooperative in terms of Islamic law are not sufficient. Therefore, the aims of our study; to determine the legal nature of cooperatives in terms of Islamic law, to evaluate participation insurance through cooperatives in terms of Islamic Insurance and Islamic Law, and to make suggestions for a cooperative insurance structure that can be applied according to Islamic law.

In this study, the nature and practice of today’s cooperative practices are presented by taking into consideration the cooperative principles accepted by the International Cooperatives Association (ICA), and the financial stability and incentive incentives in the country are evaluated by analyzing the difference from associations from capital companies. The opportunities offered by the platform cooperatives, which combines the traditional cooperative structure as a continuation of traditional cooperatives and the digital economy, are presented and the issue of cooperatives has been analyzed in terms of Islamic law. The basic principles of Islamic finance in accordance with the Islamic legal philosophy of a cooperative insurance system operating in accordance with Islamic law; consensual trade; compliance with the requirements of the contracts; interest avoidance; avoiding gambling and extreme uncertainty; avoiding illicit goods and industries; It has been demonstrated that it can be constructed in accordance with the principles of avoiding mixed contracts containing forbidden. In addition, it has been emphasized that the takaful insurance model applied today is different from the capital company and the cooperative. In the cooperative insurance model, the contributions of the members are considered as compensation, not as donations as in ta-

kaful. In this context, contributions of cooperative partners; a certain labor, a certain financial contribution and surety. In return for these contributions, they receive; It is the opportunity to meet their needs for their profession and livelihood under more favorable conditions, to have a positive income-expenditure difference in direct proportion to their labor, and to receive a share in non-company transactions at the rate of their capital shares.

Consequently cooperative insurance; it receives its reference from the Quran itself by means of taawun, coincidence and devotion. It is suitable to be constructed in a structure that complies with the basic rules of Islamic economics such as consent-based trade between stakeholders, obeying the contract, avoiding interest, avoiding gharar and gambling, protection haram goods and sectors. While conventional insurance companies are based on risk selling, mutual/cooperative insurance is shared (returned) among those included in the fund when the money increases in the fund at the end of the period based on the risk-benefit sharing basis. There is a profit-oriented operation in insurance companies, but in this system, the increasing part of the payment they make to the fund according to a certain risk account is shared among those included in the fund at the end of the period, that is, it is returned to them, if the loss is more It is being closed by the stakeholders. So, the risk/premium balance is achieved more equitably. The basis of the system is the principle of “al-harâc bi’d-dhaman” (balance of gain-compensation/benefaction-charge), which is one of the main rules of Islamic law. This system is more suitable for a solidarity and fair economic system. In order for the cooperative insurance model in accordance with Islamic law to be used safely in Muslim societies, it is important that the cooperative contract is prepared in accordance with the Islamic contract theory. This is seen as a model that can find application all over the world as a partnership structure suitable for the Islamic economic system.

Keywords: Islamic Law, Cooperative Insurance, Risk Selling, Risk Sharing, Mutual, Takaful.

İslam Hukukuna Uygun Kooperatif Sigortacılığı Modeli^{1*}

Özet

Kooperatifler, “ortakları arasında karşılıklı yardım, sosyal dayanışma ve kefâlet” araçlarını kullanarak çalışan bir şirket türü olup ülkemiz ve dünyada yaygın bir uygulama alanına sahiptir. Ülkemizde kooperatifçilik uygulaması Osmanlı döneminden başlayan uzun bir geçmişe sahiptir. Kooperatifler günümüzde esas itibarıyla 1163 sayılı kanun düzenlenmiştir.

* Bu makale 25-26 Mart 2021 tarihleri arasında Hitit Üniversitesi tarafından düzenlenen “Uluslararası İslami sigortacılık ve Finans Sempozyumu”nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Kooperatifler, sigorta şirketleri gibi sosyal dayanışma ihtiyacından doğmuş olmakla birlikte pek çok yönden bunlardan ayrılmaktadır. Sigorta şirketlerinin kâr odaklı olması ve konvansiyonel sigortacılıkta, temin edilen riskin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın, toplanan fonların tamamen şirkete ait olması, sigortaya ihtiyaç duyanlar açısından daha adil çözüm arayışını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda İslam hukuku ilkelerine uygun kooperatif sigortacılığı uygun bir model olarak dikkat çekmektedir.

İslam hukuku açısından kooperatifin hukuki niteliğini inceleyen müstakil akademik çalışmalar yeter sayıda değildir. Bu nedenle çalışmamızın amaçlarını; İslam hukuku açısından kooperatiflerin hukuki niteliğini belirlemek, kooperatif üzerinden yapılan katılım sigortacılığını İslami Sigortacılık ve İslam Hukuku açısından değerlendirmek ve İslam hukukuna göre uygulanabilir bir kooperatif sigortacılığı yapısı için öneriler getirmek olarak ifade edebiliriz.

Bu çalışmada, günümüzdeki kooperatifçilik uygulamalarının mahiyeti ve işleyişi, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından kabul edilen kooperatif ilkeleri de göz önünde bulundurularak ortaya konulmuş; derneklerden, sermaye şirketlerden farkı tahlil edilerek ülkedeki mali istikrar ve katılımı teşviki değerlendirilmiştir. Geleneksel kooperatifçiliğin devamı olarak gelişen, geleneksel kooperatif yapısı ile dijital ekonominin entegre hale geldiği platform kooperatifçiliğinin sunduğu fırsatlar ortaya konularak İslam hukuku açısından kooperatifçilik konusu tahlil edilmiştir. İslam hukukuna uygun olarak işleyen bir kooperatif sigortacılığı sisteminin makâsıd-ı ş-şerîa (İslam hukuk felsefesi) ile uyumlu olarak İslami finansın temel ilkeleri olan; karşılıklı rızaya dayalı ticaret; sözleşmelerin gereğine riayet; faizden kaçınma; kumar ve aşırı belirsizlikten kaçınma; haram mal ve sektörlerden kaçınma; haram içeren karma sözleşmelerden kaçınma ilkelerine uyumlu olarak kurgulanabileceği ortaya konulmuştur. Ayrıca günümüzde uygulanan tekâfül sigortacılığı modelinin sermaye şirketi ve kooperatiften farklı olduğu vurgulanmıştır. Kooperatif sigortacılığı modelinde üyelerin katkıları, tekâfülde olduğu gibi teberru olarak değil ivaz olarak değerlendirilir. Bu kapsamda kooperatif ortaklarının verdiği katkıları; belirli bir emek, belirli bir finansal katkı ve kefalettir. Bu katkılara karşılık olarak aldıkları ise; meslek ve geçimlerine dair ihtiyaçlarını daha uygun şartlarda karşılanması, emeği ile doğru orantılı olarak olumlu gelir-gider farkı ve ortak dışı işlemlerden sermaye payları oranında pay alma imkânıdır.

Sonuç olarak kooperatif sigortacılığını, sigortacılığı, teâvün, tesanüd ve tekâfül suretiyle referansını bizzat Kur'an-ı Kerim'den alan, taraflar arası rızaya dayalı ticaret, ahde vefa, faizden sakınma, garar ve kumardan kaçınma, haram mal ve sektörlerden korunma gibi İslam iktisadının temel kurallarına uyumluluk gösteren bir yapıda kurgulanmaya uygundur. Konvansiyonel si-

gorta şirketleri, risk satılması temeline dayalı iken mütüel/karşılıklı/kooperatif sigortacılığı risk-menfaat paylaşımı temeline dayalıdır. Sigorta şirketlerindeki kâr odaklı işleyişin aksine, bu sistemde, belli bir risk hesabına göre fona yaptıkları ödemenin artan kısmı, riskin tahmin edilenden düşük gerçekleşmesi nedeniyle, fona dahil olanlar arasında dönem sonunda paylaşılır, yani onlara iade edilmekte, zararın daha fazla gerçekleşmesi halinde ise, bunun ilgili paydaşlar tarafından kapatılması yoluna gidilmektedir. Böylece risk-prim dengesi daha adil bir şekilde sağlanmış olmaktadır. Sistemin dayanağı, İslam hukukunun külli kaidelerinden olan “el-harâc bi’d-damân” (kazanç-tazmin sorumluluğu/nimet-külfet dengesi) prensibidir. Bu sistem yardımlaşma ve adil bir iktisat sistemine daha uygundur. İslam hukukuna uygun kooperatif sigortacılığı modelinin Müslüman toplumlarda yaygın olarak güvenle kullanılabilmesi için kooperatif sözleşmesinin İslam akit teorisi ile uyumlu olarak hazırlanması önemlidir. Bu, İslam iktisat sistemine uygun bir ortaklık yapısı olarak tüm dünyada uygulama alanı bulabilecek bir model olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kooperatif Sigortacılığı, Risk Satımı, Risk Paylaşımı, Mütüel, Tekâfül.

Giriş

Kooperatifler, “ortakları arasında karşılıklı yardım, sosyal dayanışma ve kefâlet” araçlarını kullanarak çalışan ortaklık yapısı olup dünyada yaygın bir uygulama alanına sahiptir. Sigorta şirketleri gibi sosyal dayanışma ihtiyacından ortaya çıkan kooperatifler pek çok yönden sigorta şirketlerinden ayrılmaktadır.

Ülkemizde kooperatifçilik uygulaması Osmanlı döneminden itibaren uzun bir geçmişe sahiptir ancak halen yürürlükte olan 1163 sayılı kanun ile uygulama alanı bulan kooperatifçiliğin İslam hukukuna göre işleyişini ve hukuki niteliği” ni inceleyen müstakil çalışmalar yeter sayıda değildir. Bu alanda literatür incelendiğinde pozitif hukuk kapsamında “kooperatif hukuku”nu ele alan pek çok çalışma mevcuttur. Bu kapsamda bizim makalemizde istifade ettiğimiz Yusuf Üstün ve Muhittin Aydın’ın kaleme aldığı “Kooperatifler Hukuku” kitabı² ve Reha Poroy ve arkadaşlarının kaleme aldığı “Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku” kitabı³ en geniş çalışmalardandır. Ayrıca, Yusuf Üstün ve İbrahim Hak’ın kaleme aldığı “Kooperatiflerin Vergisel Boyutu”

² Yusuf Üstün - Muhittin Aydın, *Kooperatifler Hukuku* (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014); Üstün, Yusuf - Aydın, Muhittin, *Kooperatifler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2017).

³ Reha Poroy, vd., *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku* (İstanbul: Arıkan Basım Yayın, 2005).

kitabı⁴ da konuyu vergisel boyutunun ele alındığı önemli çalışmalardan biridir. Konumuzla ilgili İslam hukuku literatürü incelendiğinde “İslam Hukuku Açısından Kooperatiflerin Hukuki Niteliği” başlıklı makale⁵ ve Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu’nun (AAOIFI) “Faizsiz Finans Standartları” çerçevesinde “tekâfül” sigortası ile ilgili standartları mevcuttur.⁶ Ayrıca kooperatif sigortacılığı ile ilgili olarak ifade edebileceğimiz Nihat Dalgın’ın “Sigorta”;⁷ ve Hasan Hacak’ın “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”⁸ başlıklı makaleleri kooperatif konusunu ele almaksızın özellikle sigortanın fıkhi tahlilini yapmıştır. 1996 yılında düzenlenen 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi ve 2015 yılında düzenlenen 2. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi’nde sigorta konusu müstakil bir oturumda ele alınmıştır.⁹ Ancak Özellikle “sigorta kooperatifi modeli”ni müstakil olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmamızın amacı, 1163 sayılı kanun ile düzenlenen kooperatifçiliğin İslam hukukuna göre hukuki niteliğini ortaya koyarak Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından kabul edilen kooperatif ilkelerine göre idealize edilen kooperatifçilik ile ülkemizdeki kooperatifçiliğin arasındaki farkları inceleyip kooperatif metoduyla yapılan İslami sigortacılığın İslam Hukuku açısından bir değerlendirilmesini yapmak ve İslam hukukuna göre uygulanabilir bir kooperatif sigortacılığı yapısı için öneriler getirmektir.

1. Kooperatifin Tanımı ve Özellikler

1.1. Tanımı

Kooperatifler, kanunda “tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefâlet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

⁴ Yusuf Üstün - İbrahim Hak, *Kooperatiflerin Vergisel Boyutu* (İstanbul: İSMIMO Yayınları, 2020).

⁵ Aytaç Aydın, “İslam Hukuku Açısından Kooperatiflerin Hukuki Niteliği”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 6/1 (2021).

⁶ *The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions Shari’ah Standards (AAOIFI) (2015). Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu Faizsiz Finans Standartları*, 2015. çev. Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul: TKBB, 2018).

⁷ Nihat Dalgın, “Sigorta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2020).

⁸ Hasan Hacak, “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2006).

⁹ 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi (1996), “Sigorta Sonuç Bildirisi”, (Erişim 10 Eylül 2020); 2. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi (2015), “Sigorta Sonuç Bildirisi”, (Erişim 10 Eylül 2020).

¹⁰ Kooperatifler Kanunu (KK), *Resmî Gazete* 13195 (10 Mayıs 1969), Kanun No. 1163, md. 1.

Bu tarife göre, kooperatiflerin çalışma prensibi ya da amaca ulaşmak için kullanacağı en önemli araç “ortakları arasında karşılıklı yardım, dayanışma ve kefâlet” olarak belirlenmiştir. Bu araç seti, yalnızca Türk Hukukuna özgü olmayıp kooperatifçilik ilke ve prensiplerinden ileri gelmektedir.

“Kooperatif” kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde tüm dillerde hayata yansımalarıyla da örtüşecek şekilde “ortaklaşa iş yapmak, bireyin tek başına yapamayacağı işi elbirliği ve bir koordinasyon içerisinde yapabilmek” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Kooperatifler kişilerin gönüllülük esası üzere bir araya gelerek ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak, yardımlaşmak üzere meydana getirdikleri, kendi kendini yöneten ve denetleyen bir ortaklık yapısıdır. Asıl amaç, kâr etmekten ziyade tasarrufla yetinerek, sahibi ve denetimi ile sorumlu ortakların kooperatif vasıtasıyla sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Kooperatif, ortaklaşa iş yapma esasına dayalı olarak çalışan çok önemli bir kalkınma aracıdır. Küçük birikimlerin “yatırım yapılabilir bir sermaye” büyüklüğüne ulaşmasında kooperatifler diğer organizasyonlardan çok daha etkilidirler.

Kooperatifler, özel ve tüzel kişi ve grupların, kazançlarını ve üretimlerini artırmak veya tüketim mallarına daha ucuza sahip olmak amacıyla maddi-manevi imkânlarını birleştirdikleri örgütler olarak da tanımlanmaktadır.¹¹

Bu ortaklığın tabi sonuçlarından biri de ortakların meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını sağlamanın yanında bireyin sosyo-kültürel açıdan gelişimidir. Bu doğal sonucun bir uzantısı olarak sosyo-kültürel hedefler gözetilen kooperatifler kurma imkânı da vardır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle kooperatif; sermaye, karşılıklı yardımlaşma, tekâfül araçlarını kullanarak özünde ortaklarının finansal durumunu ortaklarına tasarruf ettirerek iyileştirmeyi amaçlayan, üyeleri dışındaki kişilerle de işlem yapabilen; eşitlikçi ve sermayenin bir hakimiyet aracı olarak kullanılmadığı, değişir ortaklı ve değişir sermayeli, kendine has özellikleri olan bir ortaklık türüdür.

Kooperatifleri esasen üç ana faaliyet alanında görmekteyiz:

1. Üretim (mal ve hizmet sektöründe; tarım, konut, enerji, taşımacılık vd.),
2. Tüketim (mal ve hizmet sektörü tüketim, temin tevzi, tedarik, vd.),
3. Finans (kredi, kefâlet, sigorta ve bankacılık)

¹¹ Üstün - Aydın, *Kooperatifler Hukuku*, 4.

Karşılıklılık esasına dayalı kooperatifçilik faaliyetleri bu üç ana alanda yürütülse de ülkemizde ya unvanlarına göre ya da faaliyet alanları (tarımsal, yapı üretim, kredi kefâlet vd.) ile ilgili bakanlığın yürüttüğü kamusal hizmete göre sınıflandırılmaktadır.¹²

Kooperatifler dünya üzerinde ekonominin hemen hemen her alanında aktif işletmeler olmakla beraber yalnızca kâr odaklı olmamaları, yardımlaşma ve dayanışmayı merkeze alan bir yapı olmaları sebebiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Kooperatifler ve diğer yardımlaşma-dayanışma amacıyla kurulmuş işletmeler (ör. mütüeller) sosyal dayanışma ekonomisinin bir parçası olarak kamu kesimi ve mevcut işletmeler tarafından karşılanmayan mal ve hizmet ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Bu işletmeler, mal ve hizmet üretirken sosyo-ekonomik menfaatleri de gözetmek ortak paydasında birleşmektedirler. Ayrıca, kooperatifler ve mütüeller diğer işletmelerden farklı olarak demokratik olarak karar alma mekanizmasına sahip olan, ortakların kooperatifin sahibi olduğu üyelik tabanlı işletmelerdir.¹³

Kooperatiflerin niteliklerinin anlaşılması bakımından yeri gelmişken, Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Cooperatives Alliance, ICA) tarafından kabul edilen “kooperatifçilik ilkeleri”ni ifade etmekte yarar vardır. Bu ilkeler:

- Gönüllü ve herkese açık üyelik yapısı,
- Üyeler tarafından gerçekleştirilen demokratik kontrol sistemi,
- Üyelerin ekonomik katılımı,
- Özerklik ve bağımsızlık,
- Eğitim, öğretim ve bilgilendirme,
- Kooperatifler arasında işbirliği,
- Topluma karşı sorumlu olma şeklinde sıralanmakta olup, tüm kooperatif örgüt tiplerinin (ülkemiz açısından birlik ve merkez birliklerinin) gerçek bir kooperatif olup olmadığının test edilmesi bakımından da önemlidir.

Bu ilkeler kooperatifçiliğin temel ilkeleri olarak özü itibarıyla günümüze kadar gelmiş ve ICA tarafından yeniden düzenlenerek kabul edilmiştir.¹⁴

¹² Üstün – Hak, *Kooperatiflerin Vergisel Boyutu*, 5.

¹³ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), *Çalışma Dünyasının Geleceği Notları Dizisi 6* (Erişim 20 Aralık 2020).

¹⁴ 1895 yılında kurulan ICA, dünya ölçeğinde kooperatifleri temsil eden bağımsız, hükümet dışı bir kuruluştur. En büyük çatı kuruluş olması nedeniyle tanımlar ve ilkeler söz konusu olduğunda ICA çalışmaları genel kabul görmektedir. Kuruluşunun 100. yılı olan 1995'te,

1.2 Kooperatif Organizasyonların Başat Özellikleri

Kooperatiflerin amacı ortakların ekonomilerinin geliştirilmesidir. Kooperatifler; birincil amacı kâr etmek olmayan, faaliyetlerinde ve elde ettiği sonuçlarda ekonomik fayda özelliğinin baskın bulunduğu, yönetimde mutlak eşitlik, olumlu gelir gider farkı paylaşımında nispi eşitlik kuralının esas alındığı, sermayenin bir egemenlik aracı olarak kullanılmadığı, giriş ve çıkışta gönüllülük esasının benimsendiği, kooperatifin varlık ve hayatiyetinin birincil öncelik sırasında yer aldığı, değişir ortaklı ve değişir sermayeli, yardımlaşma esası üzerine kurulu, paydaşların güçlerinin aktif bir şekilde birleştirilmesi amacını gözetilen bir ortaklık yapısıdır.¹⁵

Kooperatifler, ortakların menfaatlerini korumak, ihtiyaçlarını sağlamak üzere kurulan işletmelerdir. Hangi alanda çalışıyor olursa olsun kooperatiflerin:

- İktisadi işletme olması,
- Sahibinin, hizmetlerini kullananlar -yani ortakları- olması,
- Ortakları tarafından yönetilmesi,
- Yönetim şeklinin kişiye odaklı ve demokratik olması,
- Gönüllü ve açık bir ortaklık ilişkisinin bulunması,
- Ortakların elde ettikleri faydaların, yatırdıkları sermayeden ziyade kooperatifle yaptıkları işle orantılı olması,
- Değişir ortaklı ve değişir sermayeli esnek ve dinamik bir yapıya sahip olması,
- Toplumsal duyarlılığa sahip kuruluşlar olması gibi diğer işletme ve organizasyon tiplerinden farklı ve olumlu olarak ön plana çıkan özellikleri vardır.

Ayrıca, kooperatif organizasyonlarının temel belirleyici niteliklerinden birisi de ortaya çıkan olumlu-olumsuz gelir gider farkının ortaklar arasında dürüst ve adil dağılımıdır. Bu çerçevede, ortaklarının meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarının giderilmesi, piyasa olumsuzluklarına karşı tedbir alınması ve ortakların ekonomik menfaatlerinin artırılması gibi amaçlarla kurulabilmektedir.

ICA, gözden geçirilerek yeniden düzenlenen Kooperatif Kimliği Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bildirge, kooperatif tanımını, kooperatiflerin değerlerini ve kooperatifçilik ilkelerini içermektedir (ICA). Tahmin edilebileceği üzere bildirgedeki değer ve ilkeler dünya genelinde benimsenmiştir.

¹⁵ Reha Poroy, vd., 948.

Bir kooperatif kurmaktaki birincil amaç faydanın (maslahat) optimum seviyeye çıkartılması; ikincil amacı ise, kooperatif üyelerinin risklerinin olabildiğince düşük tutulmasıdır.

Ekonomik menfaat açısından kooperatif, başlıca ekonomik ihtiyaçların (kredi, konut üretim, tüketim, pazarlama, vd.) en uygun şartlarda sağlanması amacıyla kurulan bir girişimdir. Kooperatifçiliği diğer ekonomik girişimlerden farklı ve üstün yönü, ekonomik ihtiyaçları gidermesinin yanında farklı insani ihtiyaçlara da hitap etmesidir.¹⁶

2. Kooperatiflerin Derneklerden Farkı

Kooperatiflerin sosyal yönünün öne çıkması sebebiyle zaman zaman derneklerle karıştırılmakta ve dernek kurulması gereken durumlarda kooperatif kurulabilmektedir.

Amaç bakımından incelendiğinde birbiri ile kesişen noktalar olmakla birlikte en önemli fark, ortakların ekonomik menfaatleridir. Dernekler Kanunu'na göre dernekler;¹⁷ “kazanç paylaşma dışında, kanunla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek veya tüzel kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.” Dolayısı bir teşekkülün “dernek” sayılabilmesi için “kişi birlikteliğine dayanması ve kazanç paylaşımı gayesi dışında” kurulmuş olması şartı aranır. Neticede bu iki yapı arasındaki en önemli fark “amaç”ta görülür.

Tacir sayılan tüzel kişilikler TTK'da belirtilmiş (TTK md. 16) ve gayesine ulaşmak için ticari işletme işleten derneklerin “tacir” sayılacağı ifade edilmiştir. Dolayısı ile ticari işletmesi bulunan bir dernekte tacir olarak kabul edilen kişilik dernek tüzel kişiliğinin kendisidir. Dernekler tarafından kurulan iktisadi işletmeler kanunen tacir sayılmayıp, tacir niteliği ve ticaretten kaynaklanan mükellefiyetler tüzel kişi olarak derneğe verilmektedir.

Diğer taraftan Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre¹⁸ dernekler, kurumlar vergisi mükellefi değildir fakat derneklerin iktisadi işletmesince elde edilen kazanç dolayısı ile bu işletme adına ödenmesi gereken kurumlar vergisinin sorumlusu ilgili derneklerdir.

¹⁶ Yusuf Üstün - Muhittin Aydın, Kooperatifler Hukuku (Ankara: Seçkin Yayınları, 2014), 3.

¹⁷ Dernekler Kanunu (DK), *Resmî Gazete* 25649 (23 Kasım 2004), Kanun No. 5253.

¹⁸ Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK), *Resmî Gazete* 26205 (21 Haziran 2006), Kanun No. 5520.

Hal böyle iken dernek ve iktisadi işletmeyi ayrı ayrı kurmak yerine doğrudan kooperatif kurmak daha makul ve pratik hayata daha uygundur. Çünkü kooperatifler;

- Karşılıklılık (mütualizm),
- Değişir ortaklı ve değişir sermayeli oluş,
- Yılsonu kazancın¹⁹ ya da zararın (gelir-gider farkı) ortakların çalışması ile doğru orantılı olarak dağıtılması, nispi paylaşım,
- Kooperatifin “ortaklık içi” bir faaliyet olması ve “ortaklık dışı” işlem yaptığında bu işlemin boyutu oranında herhangi bir sermaye şirkettinden farkının kalmaması,
- Ortaklarının aynı zamanda kooperatifin sahibi olması,
- Kooperatife ortaklık şartlarının serbestçe belirlenebiliyor olması (objektif kriterleri esas almak kaydıyla; aylık belirli bir seviyede gelire sahip olmak, belirli bir meslek sınıfında faaliyet göstermek, vd.),
- Organizasyon yapısının anasözleşmeyle farklı olarak kurgulanabilme imkânı (böylece kooperatif faaliyetlerinde İslam hukukuna uygun çalışmasını denetleyen bir danışma kurulu seçilebilir),
- Faaliyetlerinin denetiminin kooperatifin bizzat kendisince ve ortakların kendi değerleri ile örtüşen objektif kriterlere göre kontrol edilebilme imkânı, vd. daha birçok hususiyetinden dolayı derneklere göre daha avantajlıdır.

3. Kooperatifler Sermaye Şirketi Türü Dışında Bir Ticaret Şirkettir

Türk Ticaret Kanunu’nda (124 md.) “Ticaret şirketleri; kollektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketlerden ibarettir. Bu Kanunda, kollektif ile komandit şirket şahıs; anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket sermaye şirketi sayılır.” denilmektedir.²⁰

Kooperatif şirketini diğer ortaklık yapılarından ayıran en önemli hususiyet “amaç/gaye” yönünden ortaya çıkmaktadır. Diğer ortaklıklar (limited, anonim, kollektif, komandit) elde edilen kârı paylaşmak gayesi ile kurulurken kooperatif ortaklıklarında esas gaye, ortağın ihtiyaçlarını sağlamak ve ekonomisini iyileştirmektir. Sermaye ve şahıs şirketlerinin sermaye kullana-

¹⁹ Muhasebe tekniği açısından “kâr” olarak finansal tablolara yansısı da, ortaklık içi işlemlerden dolayı “olumlu gelir-gider farkı” dediğimiz rakam, her bir ortağın kooperatifle yaptığı işlemler sonucu kooperatife emaneten bırakmış olduğu, yılsonunda da “risturn” adıyla geri alabileceği tasarrufudur.

²⁰ Türk Ticaret Kanunu (TTK), *Resmî Gazete* 27846 (14 Şubat 2011), Kanun No. 6102.

rak yaptığını kooperatifler, parasal katkı, yardımlaşma, dayanışma ve kefâlet araçlarını kullanarak gerçekleştirir.

Belirli miktarda sermaye payı koymaları, rasyonel kurallara göre çalışmaları açısından ortak paydaya sahip olan kooperatif ve sermaye şirketleri iktisadi amaç gütmeleri açısından da benzer özelliklere sahiptir ancak bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Yukarıda belirtilen farka ek olarak diğer farkları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Sermaye şirketleri sermaye hâkimiyeti esasına dayalı ortaklık yapıları olup, sermaye paylarına optimum seviyede kâr sağlamak için çalışmalarına karşın, kooperatiflerde pay sahipleri de müşterileri de kendi ortaklarıdır.

Sermaye şirketlerinde sosyal amaç, kâr amacının çok gerilerinde olmasına karşın, kooperatiflerde sosyal amaç ve paydaşına hizmet ön sıralarda yer alan unsurlardan birisidir.

Sermaye şirketi, amacını hissedarlarının koydukları sermaye aracı ile gerçekleştirmesine karşın kooperatif şirketi, ortaklarının iş gücü ve parasal katkıları yanında yardımlaşma ve kefalet araçlarını kullanır.

Şirketlerde elde edilen kâr “temettü” adıyla ortaklarına hisse oranına göre dağıtılmasına karşın kooperatiflerde elde edilen olumlu gelir-gider farkının bir bölümü ortakların kooperatif ile yaptıkları alışveriş miktarına göre (nispi olarak) “risturn” adıyla dağıtılır.

Şirketlerde hisse senedi alış-verişi serbest olmasına karşın kooperatiflerde ortaklık hakkı ancak yönetim kurulunun kabulünü bağlı olarak devredilebilir.

Şirketlerde ortağın satın alabileceği paya bir sınır getirilmemesine karşın, kooperatiflerde bir üyenin sahip olabileceği ortaklık payı sınırlandırılmıştır.

Şirketlerde sermaye miktarı sabit olup belirli kanun ve kurallar çerçevesinde artırılabilmesine karşın, kooperatiflerde sermaye ve ortak sayısı değişkendir.

Şirket ortakları sahip oldukları hisse oranıyla doğru orantılı olarak oy hakkına sahip olabilmelerine karşın, her bir kooperatif ortağı (hisse oranı esas alınmaksızın) ancak bir oy hakkına sahiptir.²¹

4. Kooperatiflerin Mali İstikrarı ve Katılımı Teşviki

Kooperatiflerin ekonomik krizlerde, içinde buldukları sektörlerde diğer işletme türlerine göre daha dayanıklı işletmeler olduğu tecrübe edilmiştir.

Örneğin konvansiyonel bankalarla finans alanında faaliyet gösteren ko-

²¹ Üstün - Aydın, Kooperatifler Hukuku (2017), 15.

operatifler kıyaslandığında; üyelik yapısı, denetim, kontrol, kâr elde etme sistemi, vd. avantajları sebebiyle krizle başa çıkma konusunda kooperatifler daha başarılı olmuştur.²² Kredi birlikleri, kooperatif bankaları, tasarruf ve kredi kooperatifleri özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere konvansiyonel bankalar ve finans kuruluşlarına oranla daha üst seviyede bir kredi imkanı sunmuştur.²³

Kooperatiflerin de içinde bulunduğu dayanışma esasına dayalı mekanizmalar; fon elde etmede (finansla erişimde) demokratikleşmeyi; finansal sahada dayanışmayı, karşılıklılık uygulamalarını ve değerlerini yeniden yapılandırmayı; yerel ekonomik gelişimi desteklemeyi; topluluk yapılarını dinamik hale getirmeyi amaçlar. Kendiliğinden örgütlenme ve kooperatifçilik esasına dayalı bu yapılar; etik bankacılık, finansal kooperatifler, kalkınma kooperatifleri, yardımlaşma, mikro finans, tamamlayıcı para akışı, toplumsal temelli para tasarruf planları, katılımcı bütçe, kitlesel fonlama, dijital para akışı, sosyal amaçlı yatırımlar vd. içerir.²⁴

5. Ortaklık İçi ve Dışı İşlem Kavramı

Kooperatif kanunu 38. md. 1-3. fıkrasında ortaklık içi işlemlerden, 4. fıkrasında ise ortaklık dışı işlemlerden bahsedilmiştir:

“Madde 38 - Anasözleşmede aksine hüküm bulunmadığı takdirde ortaklarla yapılan muamelelerden bir yıllık faaliyet sonunda elde edilen hasılanın tamamı gelir gider farkı olarak kooperatifin yedek akçelerine eklenir.

Gelir gider farkının ortaklar arasında bölüşülmesi öngörülmüş ise bu bölünme ortakların muameleleri oranında yapılır.

Gelir-gider farkının en az %50’si ortaklara dağıtıldıktan sonra, ortakların sermaye paylarına genel kurul kararı ile Devlet Tahvillerine verilen en yüksek faiz haddini geçmemek üzere faiz ödenebileceği anasözleşme ile hükme bağlanabilir.

Ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceği anasözleşmede hükme bağlanabilir. Dağıtılmadığı takdirde, bunlar kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanır.

²² F. Serkan Öngel - Uygur Dursun Yıldırım, *Krizle Karşı Kooperatifler* (İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2020).

²³ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), *Çalışma Dünyasının Geleceği Notları Dizisi 6* (Erişim 20 Aralık 2020).

²⁴ The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), “Social Drivers of Sustainable Development” (Erişim 11 Kasım 2020).

Bir yıllık faaliyet neticeleri menfi olduğu takdirde açık, yedek akçelerden ve bunların kâfi gelmemesi halinde ek ödemelerle veya ortak sermaye paylarıyla karşılanır.

Menfi neticeler ortadan kaldırılmadıkça gelir gider farkı ve faiz dağıtımı yapılamaz.” şeklindedir.

Konu 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun (KVK) md.4. k bendinde:

“... Kooperatiflerin ortakları dışındaki kişilerle yaptıkları işlemler ile kooperatif ana sözleşmesinde yer almayan konularda ortakları ile yaptıkları işlemler “**ortak dışı**” işlemlerdir. Kooperatiflerin faaliyetin icrasına tahsis ettikleri ve ekonomik ömrünü tamamlamış olan demirbaş, makine, teçhizat, taşıt ve benzeri amortismanına tabi iktisadi kıymetleri elden çıkarmaları ile yapı kooperatiflerinin kendilerine ait arsalarını kat karşılığı vererek her bir hisse için bir işyeri veya konut elde etmeleri **ortak dışı işlem sayılmaz**. Kooperatiflerin **ortak dışı işlemleri nedeniyle** kooperatif tüzel kişiliğine bağlı ayrı bir iktisadi işletme oluşmuş kabul edilir. Kooperatiflerin, iktisadi işletmelerinden ve tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılımlarından kazanç elde etmelerinin ve bu kazançların daha sonra ortaklara dağıtılmasının muafiyete etkisi yoktur. **Ortak dışı işlemlerden elde edilen kazançların vergilendirilmesine ilişkin usul ve esaslar** Maliye Bakanlığınca belirlenir.)...” şeklinde açıklamada bulunulmuştur.

KVK md. 5 (i) bendinde de aynı ayrıma gidilmek suretiyle ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden bahsedilmiştir. Dolayısıyla, kooperatiflerin ortaklarıyla, kooperatif konusuna giren konularda yaptığı işlemler, “ortaklık içi” işlemler olup bu işlemlerden dolayı ortağın kooperatife bıraktığı hasıladan/primden, maliyetler/zararlar çıkarıldıktan sonra kalan tutar kooperatif açısından kâr olmayıp, ortak adına kooperatif hesaplarında tutulan ortağın tasarrufu ve iade edilmesi halinde de “risturn” olarak adlandırılan bir değer hükmündedir. Ancak ortaklık dışı bir işlemde dolayı kooperatifte kalan bir hasıla olduğunda, kooperatif hesaplarında bu işlemlerden doğan olumlu fark, bir tasarruf olarak değerlendirilmeyip “vergilendirmenin konusuna giren bir kazanç”²⁵ olarak karşımıza çıkar. Dolayısı ile, kooperatiflerin çalışma prensipleri ile ortaklık içi işlem ve ortaklık dışı işlem arasındaki farkın doğru anlaşılması oldukça önemlidir.

²⁵ Gelir Vergisi Kanunu (GVK), *Resmî Gazete* 10700 (6 Ocak 1961), Kanun No. 193, md. 2.

6. Platform Kooperatifçiliği

Kooperatifçilik alanında kullanılan “platform” kelimesi, temel olarak üreticilerle tüketicileri bir araya getiren dijital yapılar olarak açıklanabilir. “Platform kooperatifçiliği” ise, geleneksel kooperatifçilik yaklaşımı ile dijital ekonomiyi birleştiren bir yapıdır. Bu yapıyı internet mülkiyeti ve teknolojik altyapıların ortaklaşa kullanılan; kişisel verilerin korunması, çalışanların hak kayıplarının ve tekelleşmenin önüne geçmeyi amaçlayan uluslararası bir kalkınma hareketi olarak tarif etmek mümkündür.²⁶

Platform kooperatifçiliği hareketinde aynı iş kolundaki insanlar finansal katkı, dayanışma ve yardımlaşma amacıyla dijital ortamda buluşarak iş yapmakta ve her bir paydaş yaptığı iş oranında ekonomik fayda elde etmektedir. Ülkemizdeki “armut.com” örneğinde olduğu gibi “bir bölgede tadilat, tamirat, temizlik, nakliyat işi ile uğraşanlar bir kooperatif kurarak kullanıcılara hizmetlerini ulaştırıyorlar.²⁷ Arada komisyon alan bir şirket olmuyor. Yurtdışından bir örnek olarak Denver’deki bir taksi kooperatifini (Green Taxi Cooperative) verebiliriz. 600’den fazla göçmen 2015 yılında bir taksi kooperatifi kurarak, bir telefon uygulaması üzerinden 7/24 Uber ile benzer bir hizmeti veriyorlar. Taksi şoförleri aynı zamanda kooperatifin sahibi oldukları için ayrıca komisyon alan bir şirket yok. Gelir, yaptıkları işle doğru orantılı olarak paylaşılıyor.²⁸ Ayrıca Yurtdışından ikinci bir örnek olarak bir araç paylaşım kooperatifi olan “modo” örneği verilebilir.²⁹

Teknolojik değişiklikler dinamik bir süreci tetikleyerek büyüme ve kalkınmanın temel itici gücünü oluşturmuştur. Bu süreç bazı işleri yok olma ile karşı karşıya getirmesine karşın, yeni bazı iş alanlarının ortaya çıkmasına ve var olan bazı işlerin de dönüşüme uğramasına vesile olmuştur. Kaldı ki bu değişim/dönüşüm küresel Covid-19 salgınında oldukça hızlanmış ve artık birçok alanda mal ve hizmetlerin karşılıklı değişildiği, görevlerin mobil uygulamalar ya da çevrimiçi platformlar aracılığı ile tamamlandığı, “paylaşımçı çevrimiçi platform ekonomisi” diye tabir edilen dijital platform faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır.

Günümüz şartlarında platform ekonomisi, çoğunlukla ekonomik bir fırsat olarak görülmektedir. Platform kooperatifçiliği, çalışanların kooperatifin ortağı vasfı ile sisteme üye olup geçimini elde ettiği dijital platform olarak; üretimi, dijital emek aracılığını, topluca sahip olunan ve demokratik olarak

²⁶ Platform.coop, “Platform kooperatifleri Karar Vericilere nasıl fayda sağlayabilir?” (Erişim 11 Kasım 2020); Platform.coop, “Vision & Advantages” (Erişim 11 Kasım 2020). <https://platform.coop/about/vision-and-advantages>

²⁷ armut.com. “Armut Nasıl Çalışır?” (Erişim 11 Kasım 2020).

²⁸ Green Taxi Cooperative, “About” (Erişim 7 Mart 2021).

²⁹ modo.coop, “Why modo-We are co-op” (Erişim 7 Mart 2021).

denetlenen web tabanlı market alanlarını ve bu ekonomik modellerle ilgili diğer faaliyetleri destekleyen çevrimiçi uygulamalar yoluyla mevcut teknolojileri düzenler. Kooperatif çalışanlarının mülkiyete ortak sahip olduğu bu kooperatiflerde yönetim şekli ve organizasyonu, karar alma süreçlerine katılım, risk paylaşımı ve daha iyi sonuçlara ulaşmak üzer müzakere imkânı bulunmaktadır. Türkiye’den diğer bir örnek olarak “Türkiye’de S.S. İhtiyaç Haritası Yardımlaşma Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi” verilebilir. Bu kooperatif, ihtiyaç sahipleri ile ihtiyacı karşılama isteyen gönüllüleri buluşturan bir platform kooperatifidir. Farklı konularda destek sahibi kurum ve kişilerin kullanabildiği bu platformu Türkiye’nin tüm bölgelerinde kullanma imkânı vardır.³⁰

Sigortacılık alanında da riskin paylaşılması üzerine kurgulanan sigorta kooperatifleri, “Büyük Sayılar Kanunu”nun (The Law of Large Numbers) gereği, riski ne kadar çok kişiye/ortağa paylaştırabilirse prim maliyeti o kadar çok azalacaktır. Örneğin, ülkemizde ilk etapta 200 kişi ile kurulan Doğa Sigorta Kooperatifinin anonim şirkete dönme kararının alındığı andaki yaklaşık ortak sayısı 1,3 milyon civarındaydı. Böyle birçok ortaklı yapıyı yönetebilmenin yolunun da ancak platform kooperatifçiliği olarak uygulanan modelin sigorta kooperatiflerince iyi anlaşılması sayesinde olacağı değerlendirilebilir.

7. İslâm Hukuku ve Kooperatifçilik

Görünürde kooperatifçilik alanında uğraş verenlerin çoğu kez kooperatifçiliğin dinamiklerini, gelir dağılımının dengeli olduğu kalkınmış ülkelerde kooperatifçiliğin nasıl uygulandığını, ülkemizde uygulanan kooperatifçiliğin ne derece kooperatifçilik olduğunu, kooperatifçiliğin başarıyla uygulandığı ülkeler ile aramızdaki yapısal farklılıkları analiz etmeden; asimetrik algı yönetiminin bir parçası olarak yıllardır “kooperatif” diye anlatılan ancak kooperatiften farklı bir düzeneğin kamuflejına katkı verdikleri görülmektedir.

Günümüzde gelinen noktada, kendi mecrasından çıkmış, güven veremeyen bir kurguyu “İslam” kelimesiyle yan yana kullanırken de dikkat etmek gerekir. Ancak, baştan beridir anlatılmaya ve portresi çizilmeye çalışılan kooperatifçilik, uluslararası kabul görmüş ilke ve kuralları çerçevesinde, her ülkenin kendi ekonomik ve toplumsal dinamiklerini de bünyesinde barındıran sürdürülebilir, denetlenebilir ve muteber bir sistem öngörüsünü bünyesinde barındırmaktadır. Öyle ki, bu kooperatifçilik öngörüsü ile İslami bir ekonomik düzen öngörüsü; yardımlaşma, dayanışma, hak ve menfaatlerin adil paylaşımı ve nihayet tasarruf temelinde kalkınma prensipleri gereği aynı ufka yelken açmaktadır.

³⁰ ihtiyacharitasi.org, “Hakkımızda” (Erişim 8 Kasım 2020); ekoharita.org, “Hakkında” (Erişim 8 Kasım 2020); ekoharita.org, “Platform Kooperatifler” (Erişim 8 Kasım 2020).

Yukarıda Kooperatifler Kanunu'nun 1.maddesinden bahsederken kooperatiflerin amaçlarına ulaşmak için "karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve kefâlet"i kullandığından bahsetmiştik. Söz konusu kavramların İslami terminolojideki karşılıklarına bakıldığında karşılıklı yardımlaşma yerine "teâvün", karşılıklı dayanışma yerine "tesânüd" ve karşılıklı kefâlet yerine de "tekâfül" kavramlarının kullanıldığını görürüz.³¹

Yani kooperatifler referansını bizzat Kur'an-ı Kerim'den alan teâvün, tesânüd ve tekâfül suretiyle ortaklarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan, ortaklık içi işlemler yapıldığında tasarruf ettiren, hak ve yükümlülükleri ortaklarına işlemleri oranında adilce paylaştıran; ortaklık dışı işlem yapıldığında ise elde edilen kârı ortaklarına bu kez sermaye payları oranında yine adilce paylaştıran dinamik bir ortaklık yapısıdır. Bu bakış açısıyla ve teorik çalışma tarzı itibarıyla kooperatiflerin, İslâm'a en uygun ortaklık modellerinin başında geldiği ifade edilebilir.

Kooperatiflere özgü bazı özellikler, aynı zamanda İslâm iktisat felsefesi ile birebir örtüşür ve bu özellikler yalnızca kooperatif teşkilatlanmasında mevcuttur. Yani İslâm hukukuna uygun bir ekonomik düzen arzu ediliyorsa, mevcut kurumsal yapılar arasında bunun en uygun yollardan biri kooperatifçiliktir.

Bir sistemin "İslâmî" ya da "İslâm'a uygun" olarak nitelendirilebilmesi için, öncelikle İslam hukuk kuralları ile örtüşmesi gerekir. Bu çerçevede, sistem dâhilinde gerçekleştirilen tüm iş ve işlemler makâsıd-ı ş-şerîa (İslam hukuk felsefesi) ile uyumlu olarak ve ilgili İslam hukuk pratiği ile örtüşecek şekilde kurgulanmalıdır.

İslam hukukuna uygun finansal hayata ilişkin genel ilkeler 6 başlık altında ifade edilebilir.³² Bu ilkelerin sigorta kooperatifçiliği uygulamasına dair yorumlanmasını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Karşılıklı rızaya dayalı ticaret ilkesi: Kooperatiflere ortak olunurken "anasözleşmede yazılı kooperatif ortaklığının getirdiği tüm hak ve yükümlülüklerin kabul edilerek" ortaklık hukuku doğar (KK m. 8). Dolayısıyla gerek anasözleşme gerekse ileride genel kurul kararlarıyla ortaya çıkacak ortakların ortak iradesini yansıtan metinler, karşılıklı rızanın ifadesidir.

³¹ "Yardım etmek" anlamındaki "avn" kökünden türeyen teâvün ve muâvene "yardımlaşma" mânâsında en sık rastlanan kelimelerdendir. Modern Arapça'da kooperatif için teâvüniyye kelimesi kullanılır. Bunların yanında sözlükte "birinin bakımını, ihtiyaçlarını üzerine almak" anlamındaki "kefl" kökünden türeyen "tekâfül" "birbirine kefil olmak, birbirinin ihtiyacını karşılamak" demektir. Modern Arapça'da "et-tekâfülü'l-ictimâî" sosyal dayanışmayı ifade eder. (Mustafa Çağrı, "Yardımlaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ocak 2020).

³² Servet Bayındır, *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*, (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 19-38.

Sözleşmelerin gereğine riayet ilkesi: Kooperatif faaliyetlerinde Anayasadandan poliçeye kadar normlar hiyerarşisi ilkesinin söz konusu olduğu, uygulanması zaruri ve denetime tabi olan bir kurallar bütünü vardır.

Faizden kaçınma ilkesi: Kooperatif sigortasının faizden kaçınılacak şekilde kurgulanma imkânı vardır.

Kumar ve aşırı belirsizlikten kaçınma ilkesi: Karşılıklı sigortacılık/kooperatif sigortacılığı faaliyeti riskin paylaşılması ilkesi üzerine kuruludur (TTK 1402). Bu açıdan kooperatif sigortacılığında kumar ve aşırı belirsizlik söz konusu değildir.

Haram mal ve sektörlerden kaçınma ilkesi: İslam hukukuna uygun kooperatif sigortacılığı faaliyetleri sırasında haram mal ve sektörlerden kaçınma imkânı vardır. İslam hukukuna göre haram mal ve sektörler devre dışı kalacak şekilde sözleşme düzenlenebilir. Örneğin bu çerçevede bir içki fabrikası için kooperatif sigorta poliçesi düzenlenmez. Bu kooperatifle kurulan ortaklık yapısı; faiz, kumar, zina, içki vb. açıkça yasaklanmış konulardan arındırılmıştır.

Haram içeren karma sözleşmelerden kaçınma ilkesi: Bir şeyin tek başına, iki zıt unsuru ve iki çelişkili hükmü barındırması uygun görülmemiştir. Bu çerçevede kooperatif anasözleşmesini içeriğinde haram olan sözleşme ve uygulamalardan arındırmak mümkündür.

a. Kooperatifler, Kumar ve Tekâfül

Konumuz özelinde değerlendirdiğimizde, yeri geldiğinde aynı işin sermaye şirketi modeliyle yapılması ile kooperatif modeliyle yapılması arasında “kumar” kadar büyük bir fark olabilmektedir.

Kooperatif, kuruluş amacı açısından bakıldığında; “karşılıklılık” kuralı çerçevesinde yardımlaşma, dayanışma ve kefâlet araçlarını kullanarak ortaklarının ekonomik menfaatlerini korumak ve güçlendirmek için kurulan yapılardır.

Kooperatif girişimlerini ortaya çıkaran temel motivasyon, riski minimize ederken sosyal güveni maksimize etme isteğidir. Kullanılan teknikler açısından bakıldığında kooperatifçilik ile mütüel sigortacılık birbirleri ile oldukça uyumludurlar. Her iki yapıda da dayanışma, kefâlet ve karşılıklılık özelliği vardır. Dolayısı ile yöntemleri açısından birbirleriyle örtüşmektedir.

“Karşılıklı kefâlet” anlamındaki “tekâfül”, “karşılıklılık” özelliğini pozitif hukuk alanında ancak mütüel sistem olan kooperatif sistemiyle sağlayabilmektedir. Bir şirketin adında “tekâfül” nitelemesinin olması o şirketin “İslam hukuk kuralları ile örtüşen bir “sistem” işlettiği anlamına gelmemektedir. Sermaye şirketinde temel amaç kârı maksimize etmek olup kâr da zarar da

sermaye sahipleri arasında paylaştırılırken; kooperatif olarak yapılan bir sigorta şirketinde kâr da zarar da şirketi ortağı olan poliçe sahipleri arasında paylaştırılacaktır. Dolayısıyla, İslami finans sektöründe katılımcı tüm taraflar için daha adil olarak vurgulanan “kâr-zarar” ortaklığı, sigortacılık sektörü için ancak “kooperatif sigortası” modeliyle uygulama alanı bulabilir.

Konvansiyonel sigortacılıkta fonların değerlendirilmesi hususunda faizli ya da faizsiz tüm yatırım araçları kullanılabilir. İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılığında elde edilen fonlar, haram olmayan yatırım araçları ile değerlendirilir.

Ayrıca bazı İslam hukukçularına göre konvansiyonel sigortacılıktaki kumar³³ niteliği, İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılığı ile ortadan kalkmış olmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda konvansiyonel sigorta sistemi ile İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sisteminin çalışmasına dair iki örnek verilmiştir.

Örneğin, 180.000 TL’lik bir otomobilin kasko sigortası konvansiyonel bir sigorta şirketinde yaptırıldığında, bir yıl içinde otomobilin başına 180.000 TL’ye kadar gelebilecek risklere karşılık 6.000 TL’lik bir prim/bedel istenmektedir. Konvansiyonel sigorta şirketinin müşterisine teklifi aslında; “bir yıl içinde otomobilinin başına bir şey gelirse 180.000 TL’ye kadar risk bana aittir, gelmezse bu 6.000 TL benimdir. $6.000\text{-TL}/180.000\text{-TL}=1/30$, 1’e 30, var mısın, yok musun?” şeklindeki bir “bahis oyunu”dur.

Konvansiyonel sigortada “kumar” gerçekleştiği görüşünün savunan İslam hukukçularının bu senaryodan hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü tıpkı kumarda olduğu gibi kişi, küçük bir miktar koyarak büyük miktarda karşılık alabilmekte ya da tamamen mahrum kalmaktadır. Konvansiyonel sigortacılıkta poliçe sahibi adına toplanan miktar ile riskin gerçekleşmesi halinde sigortalı tarafa ödenen bedel arasında aşırı bir orantısızlık bulunmaktadır.

İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılıkta ise; müşteriler/ortaklar, söz konusu 6.000 TL’lerini kooperatifteki ilgili fona bırakır; belirli bir dönemde otomobil ile ilgili riskin gerçekleşmesi sonucu zarar görmüş ortaklara/kişilere ilgili fondan ödeme yapılır. Dönem sonunda artan para var ise ortaklara dağıtılır; zarar edilmişse ortaklar tarafından kapatılması istenir. Böylece kâr-zarar paylaşımı gerçekleştirilmiş olur.

Dikkatlice bakıldığında konvansiyonel sigorta sisteminde riskin satışı söz konusudur. Diğer bir ifade ile risk için kefil olunuyor ve bu kefâlet karşılığında ücret alınıyor. Risk gerçekleştiğinde karşılığı ödeniyor. Risk gerçekleşmediğinde ise ödenen prim ilgili sigorta şirketine kalıyor. İslam hukukuna

³³ Hayrettin Karaman, “Sigorta Sistemi ve Sigorta Akdi” (Erişim 11 Kasım 2020).

uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılıkta ise; risk paylaşımı söz konusu ve neticede kâr-zarar paylaşımı yoluna gidiliyor.

Ayrıca, konvansiyonel sigortada, poliçe müşterisi belirli bir prim ödeyerek ürünü satın aldığı anda ürün ya da muhtemel riskin gerçekleşmesi kesin olmadığı için “garar” söz konusu olmaktadır. Bazı İslam hukukçuları da burada gerçekleşen “garar”ı akdi fasit kılan garar olarak değerlendirip caiz görmemektedirler.³⁴ Günümüzde “tekâfül sigorta sisitemi”nde bu durumdan kurtulmak için poliçe bedeli satış olarak değil “teberru” olarak değerlendirilmiştir.³⁵ Ancak İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılıkta böyle zorlama yorumlara ihtiyaç yoktur. Zira kooperatife ortak olarak poliçe düzenlenen kişi, kooperatif anasözleşmesinde yazılı kurallar çerçevesinde “tüm hak ve yükümlülükleriyle” kooperatife ortak olmakta; bir diğer ortağın riskinin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan bedeli ödeyeceğini bu esnada kabul etmektedir.

Dolayısıyla, finans sektörünün en önemli ayağı olan sigortacılık faaliyetlerinin “riskin satılması” yöntemiyle yürütülen konvansiyonel metodu bir “kumar senaryosu”yla çalışırken; “riskin paylaşılması” temeline dayalı mütüel/karşılıklı/kooperatif sigortacılığı tam bir “kâr-zarar” senaryosu ile çalışmaktadır ve İslam hukukunda yasak kapsamında değerlendirilen kumar unsuru yoktur. Bu itibarla, İslam hukukuna en uygun sigortacılık sisteminin karşılıklılık esasına dayalı kooperatif sigortacılığı olduğu ifade edilebilir.³⁶

b. Tekâfül Uygulamasında Sermaye Şirketi ve Kooperatif Farkı

Konvansiyonel sigortacılıkta, sigorta şirketi sigortalılardan primleri toplar, tazminat ve hasarları öder ve kalan tutar kâr olarak sermayedara kalır. Bu süreç aşırı risk alma (meysir) olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Aynı zamanda sigortalı, şirkete belli bir prim ödeyerek olması muhtemel risklere yönelik bu riskleri gerçekleştğinde maruz kalacakları hasara karşı koruma almaktadır. Bu süreç içerisinde de çok açıkça “garar” yani belirsizlik mevcuttur.

Mevcut işleyişi ile konvansiyonel sigorta sistemi, meysir (kumar-aşırı risk), garar ve faiz gerekçesi ileri sürülerek bazı İslam hukukçuları tarafından uygun görülmemiştir.³⁸

³⁴ Hacak, “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”, 39; Dalgın, “Sigorta”.

³⁵ AAOIFI, *Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu Faizsiz Finans Standartları*, 666.

³⁶ tekaful.net, “Fıkîhî Açısından Tekâfül” (Erişim 11 Kasım 2020).

³⁷ Dalgın, “Sigorta”.

³⁸ Hacak, “İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi”, 44; İsmail Aydemir, “Hayat Sigortacılığında Tekâfül (Katılım

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, bir sermaye şirketi modeliyle yürütülen tekâfül sisteminin sadece faizsiz olması, onu garar ve kumar niteliğinden arındırmak için yeterli gelmemektedir. Tekâfül şirketinde üç sözleşme ilişkisi çerçevesinde; “sigorta fonu”, “şirket” ve “sigortalı kişi” mevcuttur. Sigorta fonuyla şirket arasında yönetim bakımından vekâlet ilişkisi; fon işletilmesi ile ilgili olarak “mudârebe” ilişkisi; fon ile sigortalı kişi arasındaki ilişki ise “teberru yükümlülüğü” olarak değerlendirilmektedir.³⁹ Nihayetinde kâr amacı güden katılım bankaları bünyesinde kurulan tekâfül sigorta şirketlerinin kâr amacı gütmeyişini iddia etmek ve bunları yardımlaşma sigortası olarak adlandırmak zordur. Şirket faizsiz çalışabilir ama toplamış olduğu primleri yardımlaşma (teavün) ile toplamadığı için, toplanılan fonları faizsiz enstrümanlarla değerlendirilse bile yardımlaşma amaçlı tekâfülden bahsetmek mümkün değildir. Belki burada, toplanan fonun faizsiz olarak değerlendirildiği bir risk satışından bahsedilebilir. Gerçi, risk satışını İslam hukuku açısından caiz gören İslam hukukçularına göre bu durumda da gerçekleştirilen işlem İslam hukukuna uygun olarak değerlendirilebilir.

Netice olarak; bazı İslam hukukçuları tarafından, garar (belirsizlik), kumar (meysir) ve riba (faiz) gerekçeleri ile İslam hukukuna uygun görülmeyen konvansiyonel sigorta sistemi bu gerekçelerden arındırılmış “İslam hukukuna uygun tasarlanan mütüel/kooperatif sigortacılık” ile kurgulanabilme potansiyeline sahiptir.

8. İslam Hukukuna Uygun Kooperatif Sigortacılığın Değerlendirilmesi

İslam hukukuna uygun kooperatif sigortacılığını hukuki niteliği, İslam hukuku akit teorisi ile uyumluluğu ve ivazlı oluşu açısından aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz.

8.1. Hukuki Niteliği

İslam hukuku açısından incelendiğinde yukarıda verilen tanım çerçevesinde uygulama alanı bulan karşılıklılık esasına göre işleyen kooperatif sigortacılığı ile birebir örtüşen bir sözleşme çeşidi bulunmamaktadır. Ancak kooperatif sigortacılığı içeriğindeki “yardımlaşma”, “kefâlet”, “emek-sermaye ortak kullanımı” gibi hususları içeren müstakil sözleşme uygulamaları ve Müslümanların hayırda yarışını teşvik eden çok sayıda delil mevcuttur.⁴⁰

Sigortacılığı”, *Tekâfül Teori ve Uygulama*, ed. Süleyman Kaya, vd. (İstanbul: Ensar Yayınları, İSEFAM 2017), 47.

³⁹ AAOIFI, 667.

⁴⁰ Mâide, 5/2; Asr, 103/3; Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhârî, el-Câmiu’s-Sahîh (İstanbul, Çağrı,1992), “Mezâlim”, 3; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, el-Câmiu’s-Sahîh (İstanbul, Çağrı, 1991), “Birr”, 58, “Zikr”, 38; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, es-Sünen (İstanbul: Çağrı, 1981), “Mukaddime”, 17.

Yukarıda tanımı ve prensipleri verilen kooperatif yapısı dikkatlice incelendiğinde; kendine has özellikleri olan bir ortaklık yapısı olduğu görülmektedir. Bu yapıda; taraflar birbirlerinin kefil olarak hem emek hem de finansal katkı ortaya koyarak emek-sermaye ortaklığı prensipleri ile hareket ederler. Ayrıca, yönetiminde mutlak eşitlik, finansal menfaat bölüşümünde ise nispi eşitlik kurallarına göre hareket ederler.

Kooperatif sigorta sistemi İslam hukukuna göre kurgulandığında risk satışı değil risk paylaşımını içeren, garar ve kumar içermeyen, menfaat paylaşımını esas alarak paydaşlarına olumlu katkı sunmanın yanında zarar gerçekleşmesi haline tüm paydaşların zarara ortak olduğu bir yapı ile konvansiyonel sigorta yapılarından çok farklı ve daha adil bir işleyişe sahiptir. Zira konvansiyonel sigorta şirketlerinde zarara kefil olan şirket riski satarak ya hep ya hiç mantığı ile hareket etmektedir. Örneğin, muhtemel risk gerçekleşmediğinde sigorta primi ödeyen kişinin ödediği primin hepsi şirkete kalırken risk gerçekleşmesi halinde de sigortalı kişinin ödediği primin çok üstünde bir ödeme gerçekleştirilmektedir.

Tekâfül sigorta sistemlerinde üyelerin yatırdığı finansal katkı teberra olarak değerlendirmekte ve katılımcılar için muhtemel risk/zarar gerçekleştiğinde bu zarar tazmin edilmekte; tekâfül sigortalı olan kişi ayrılmak istediğinde zararlar düşüldükten sonra payına düşen miktar ödenmektedir. Ancak teberra ivazsız olmasına rağmen burada tekâfül sigortalısı olan üye verdiği finansman karşısında bir karşılık almaktadır. Dolayısıyla gerçekleşen işlemi, garar ve kumardan kaçınılmak gayesi ile teberra olarak yorumlanmak, aslında işi kitabına uydurmak noktasında bir hile-i şer'iyye niteliğindedir. Zira tekâfül sigorta sistemi bu işlemi karşılıksız yapmış değildir. Finansal olarak tekâfül sigorta sistemine ödenen prim zorunlu bir teberrudur ve onun karşılığında risk/zarar karşılanmıştır. Yani makâsıt ve meâni yönünden bu sözleşmeye bakıldığında görülür ki; teberra olarak isimlendirilerek değerlendirilse bile aslında burada ivazlı bir işlem gerçekleşmektedir. İslam hukukunun külli kaidelerinden olan "ukudda itibar mekâsıd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değıldir",⁴¹ "bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir"⁴² prensiplerinin gereği kefalet sigorta sisteminde üyelerin finansal katkısı aslında bir ivaz karşılığıdır. Dolayısı ile mesele şeffaf olarak değerlendirildiğinde en sağlıklı çözüm önerisi; İslam hukukunun ana gayeleri (mekâsıdu'ş-şer'ia) ve İslam akit teorisi ile örtüşecek şekilde; içeriğinde yardımlaşmayı barındıran; ortaklığı oluşturan tarafların finansal katkısı ve emeğini ile kefilliğini kullanan; menfaat ve zarar paylaşımı esası üzere işletilen; riskin satışı değil paylaşımını esas alan;

⁴¹ Ahmet Cevdet Paşa, Açıklamalı Mecelle, Metin ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1985), md. 3

⁴² Mecelle, md. 2.

kendine özgü özellikleri ile uygulama alanı bulan, isimsiz akitler kapsamında değerlendirilebileceğimiz bir akit şirketi olarak nitelendirilebilir.⁴³

8.2. İslam Hukuku Akit Teorisi Kapsamında Değerlendirilmesi

İslam hukuku akit teorisi kapsamında İslam hukukuna uygun olarak kurgulanan model, kuruluş (in'ikad) şartları açısından değerlendirildiğinde; taraflar, ortaklıkta üye olan gerçek ve tüzel kişilerdir. Bu kişilerde akit ehliyeti şartlarını bulunması gerekir. İrade beyanı açısından ele alındığında; tarafların ortaklıkta üye olan akit ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerdir. Akdin konusu açısından mesele incelendiğinde ise; kooperatif anasözleşmesinin İslam hukukunun meşru saydığı alanlarla sınırlandırmak kaydıyla uygun olabileceğini ifade edebiliriz. Zira ortaklığın meşgul olduğu iş sahası İslam hukuku açısından meşru bir alan olmak kaydıyla, kooperatif ortağı tarafların ortaya koydukları emek-finansal katkı ve kefilliğin bir şirket sözleşmesinde bir arda bulunması mümkündür. Dolayısı ile bu sözleşmenin in'ikad şartları açısından İslam hukukuna göre kurulması mümkündür.

Sihhat şartları açısından değerlendirildiğinde; cehalet, garar, tek tarafın yararına şart koşmak, cebir ve ikrahtan uzak olduğu görülmektedir. Kooperatif ortaklığında İslam hukukunun meşru saydığı alanlar ve mallar üzere yapılacak iş ve işlemler cehalete mahal olmayacak şekilde anasözleşmede ifade edilmektedir. Ayrıca sözleşme haksız kazanca yol açmayacak derecede belirsizlik taşımamaktadır. Emeklerini ve finansal katkılarını ortaya koyan her bir ortağın elde edeceği menfaat, yaptığı iş ile doğru orantılı (nispi eşitliğe göre) olarak hesaplandığı gibi zarar oluştuğunda da tarafların karşılayacakları oran çekişmeye ve zulme yol açmayacak şekilde belirlidir. Ortak sayısı arttıkça bu risk paylaşımı da o nispette gerçekleştiği için zarar olması halinde tarafların yükü hafiflemektedir. Ekonomik menfaat ve zarar dengesi vardır. İslam hukukunun temel ilkelerinden biri olan "el-harâc bi'd-damân" (menfaat/gelir tazmin nispetindedir) prensibi⁴⁴ ile de örtüştüğü ifade edilebilir.

Bu ortaklık sözleşmesi nefâz şartları açısından değerlendirildiğinde; kooperatif anasözleşmesi kapsamında gerçekleştirilen iş ve işlemlerde başkasının onay vermesine ihtiyaç olmadığı dikkate alınarak bir problem görülmemektedir.

Kooperatif sözleşmesi bağlayıcılık (luzûm) şartları açısından değerlendirildiğinde; şirket sözleşmeleri İslam hukuku açısından bağlayıcı olmadığı yö-

⁴³ Daha geniş bilgi için bkz. Aytaç Aydın, "İslam Hukuku Açısından Kooperatiflerin Hukuki Niteliği", 253-303.

⁴⁴ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, (İstanbul: Çağrı, 1981), "Buyû", 71; İbn Mâce, "Ticârât", 43; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musâ, et-Tirmizî, es-Sünen, (İstanbul: Çağrı, 1981), "Buyû", 53.

nünde görüşler⁴⁵ olmakla beraber tarafları karşılıklı mükellefiyet altına sokan, yazılı irade beyanı ile kurulan ivazlı bir sözleşme olarak değerlendirdiğimiz için bağlayıcı olarak kabul ediyoruz. Ancak, kooperatif üyesi istediği zaman tekeffül ettiği sorumluluğu yerine getirmek kaydıyla haklarını alarak ayrılma imkânına sahiptir.

8.3. Kooperatif Üyelerinin katkılarını Teberru ve İvazlı Oluşu Açısından Değerlendirme

Kooperatif, ivazlı bir sözleşme üzerine kurulmaktadır, zira taraflar emek ve finansal katkı koymanın yanında birbirlerinin kefilisi olarak da tazmin sorumluluğu üstlenmektedirler. Kooperatif ortakları kooperatife sundukları emekleri ile doğru orantılı olarak nispi eşitlik gereği olumlu gelir-gider farkından faydalandıkları gibi zarar olduğunda da tüm üyeler bu zararı ortak olarak karşılamakla mükelleftir.

Kooperatif ortaklığı çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerde karşılıklı menfaatleri aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz.

Kooperatif ortağının verdiği katkılar:

- Belirli bir emek ve iş gücü,
- Belirli bir finansal katkı,
- Zarar olduğunda payına düşen miktar kadar zararı karşılar.

Kooperatif ortağının aldığı karşılıklar:

- Meslek ve geçimlerine dair ihtiyaçlarını daha uygun şartlarda karşılar,
- Emeği ile doğru orantılı olarak olumlu gelir-gider farkı alır; ortak dışı işlemlerden sermaye payları oranında pay alma imkânı vardır.
- Netice olarak kooperatif, riski paylaşarak elde edilen menfaat ve zararda ortak olunan ivazlı bir ortaklık yapısıdır.

Sonuç

Karşılıklılık esasına dayalı kooperatif sigortası ortaklık yapısı İslam hukuku açısından isimsiz akitler çerçevesinde kurulan, kendine has özellikleri olan (sui generis) bir akit şirketi olarak İslam hukukuna en uygun sigortacılık sistemidir. Sermaye şirketlerinde bulunmayan bazı özellikler yalnızca kooperatif şirketlerine has olup bu özellikler aynı zamanda İslam ekonomisinin temel ilkeleri ile de uyumludur.

⁴⁵ Ceylan, Hadi, *İslâm Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 187-188; a.m.f., "İslâm Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığının (Lüzûm) Mahiyeti", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/ 19, (2018), 201-215.

İslam'ın "faiz" yerine "kâr-zarar ortaklığı" anlayışı, kooperatifçiliğe özgü alışveriş oranına dayalı risturn dağıtımı ve ortak dışı işlemlerden sermaye payları oranında pay alma imkânı ile birebir örtüşmektedir. Kapitalist ekonomik sistemlerde yaygın olarak kullanım alanı bulunan klasik sermaye şirketlerinde (anonim, limited, vd.) de kâr-zarar ortaklığı olsa bile, kâr paylaşımında sırf sermaye payı oranını esas aldıklarından, İslami idealler açısından, kooperatiflerin gerisinde kalırlar.

Konvansiyonel sigortalardan farklı olarak "risk satışı" yerine "risk paylaşımı" esasını benimseyen karşılıklılık esasına dayalı kooperatif sigortacılığının uygulandığı bir sigortacılık yapılması toplumsal kalkınmaya ve İslam hukuk felsefesine (makâsıdu'ş-şerîa) daha uygundur ve Müslüman ülkelerde geliştirilmesi teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- AAOIFI. The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions Shari'ah Standards (2015). Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu Faizsiz Finans Standartları 2015. çev. Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul: TKBB, 2018.
- Ahmet Cevdet Paşa. Açıklamalı Mecelle. Metin ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1985.
- Armut.com. "Armut Nasıl Çalışır?" Erişim 11 Kasım 2020. <https://info.armut.com/nasil-calisir>
- Aydemir, İsmail. "Hayat Sigortacılığında Tekâfül (Katılım Sigortacılığı)". Tekâfül Teori ve Uygulama. ed. Süleyman Kaya, vd. İstanbul: Ensar Yayınları, İSEFAM 2017.
- Aydın, Aytaç. "İslam Hukuku Açısından Kooperatiflerin Hukuki Niteliği". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 6/1 (2021), 253-303. <https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.809409>
- Bayındır, Servet. Fıkhi ve İktisadi Açısından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları). İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. el-Câmiu's-Sahîh. İstanbul, Çağrı, 1992.
- Ceylan, Hadi. "İslâm Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığının (Lüzûm) Mahiyeti", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/ 19 (2018), 201-215.
- Ceylan, Hadi. İslâm Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığı. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Çağrıcı, Mustafa. "Yardımlaşma". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 21 Ocak 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yardimlasma>
- Dalgın, Nihat. "Sigorta". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 20 Ocak 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sigorta>
- DK, Dernekler Kanunu, (Kanun No. 5253), Resmî Gazete 25649 (23 Kasım 2004). Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.5253.pdf>
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen. İstanbul: Çağrı, 1981.
- Ekoharita.org. "Hakkında". Erişim 8 Kasım 2020. <https://www.ekoharita.org/hakkinda>
- Ekoharita.org. "Platform kooperatifler". Erişim 8 Kasım 2020. https://www.ekoharita.org/wp-content/uploads/2020/07/kenti_mustereklestirmek.pdf

- Green Taxi Cooperative. "About". Erişim 7 Mart 2021. <https://greentaxico-op.com/about>
- GVK, Gelir Vergisi Kanunu (Kanun No. 193). Resmî Gazete 10700 (6 Ocak 1961). Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.4.193.pdf>
- Hacak, Hasan. "İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi". M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 30/1 (2006), 21-50.
- ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü. Çalışma Dünyasının Geleceği Notları Dizisi 6. Erişim 20 Aralık 2020. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_559275.pdf
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. es-Sünen. İstanbul: Çağrı, 1981.
- İhtiyacharitasi.org. "Hakkımızda". Erişim 8 Kasım 2020. www.ihtiyacharitasi.org
- Karaman, Hayrettin "Sigorta Sistemi ve Sigorta Akdi". <http://www.hayrettin-karaman.net/kitap/ekonomi/0183.htm>
- KK, Kooperatifler Kanunu (Kanun No. 1163). Resmî Gazete 13195 (10 Mayıs 1969). Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.1163.pdf>
- KVK, Kurumlar Vergisi Kanunu (Kanun No. 5520), Resmî Gazete 26205 (21 Haziran 2006). Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf>
- Modo.coop. "Why modo-We are co-op". Erişim 7 Mart 2021. <https://modo.coop/why-modo/were-a-co-op>
- Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc. el-Câmiu's-Sahîh. İstanbul, Çağrı, 1981.
- Öngel, F. Serkan – Yıldırım, Uygur Dursun. Krize Karşı Kooperatifler. İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2020.
- Platform.coop. "Platform kooperatifleri Karar Vericilere nasıl fayda sağlayabilir?". Erişim 11 Kasım 2020. <https://platform.coop/tr/platform-kooperatifleri-karar-vericilere-nasil-fayda-saglayabilir>
- Platform.coop. "Vision & Advantages" Erişim 11 Kasım 2020. <https://platform.coop/about/vision-and-advantages>
- Poroy, Reha vd., Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku. İstanbul: Arıkan Basım Yayın, 9. Basıdan 10. Tıpkı Basım, 2005.
- tekaful.net. "Fikhî Açıdan Tekâfül". Erişim 11 Kasım 2020. http://tekaful.net/?page_id=49

- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Serve b. Musâ, es-Sünen. İstanbul: Çağrı, 1981.
- TTK, Türk Ticaret Kanunu (Kanun No. 6102). Resmî Gazete 27846 (14 Şubat 2011), Erişim 20 Aralık 2020). <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.6102.pdf>
- UNRISD, The United Nations Research Institute for Social Development. "Social Drivers of Sustainable Development". Erişim 11 Kasım 2020. <https://www.unrisd.org/post-2015-4>
- Üstün, Yusuf - Aydın, Muhittin. Kooperatifler Hukuku. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014.
- Üstün, Yusuf - Aydın, Muhittin. Kooperatifler Hukuku. Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.
- Üstün, Yusuf - Hak, İbrahim, Kooperatiflerin Vergisel Boyutu. İstanbul: İSM-MMO Yayınları, 2020.
1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi (1996), "Sigorta Sonuç Bildirisi". Erişim 10 Eylül 2020. <http://www.islamticarethukuku.org/pageflip/magazine.php?no=6>
  2. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi (2015). "Sigorta Sonuç Bildirisi". Erişim 10 Eylül 2020. <http://www.islamticarethukuku.org/sigorta-oturumu-sonuc-bildirisi-70h.htm>